

HET FUNDAMENT

BOUWEN AAN ONDERWIJS

BOUWHEERSCHAP: ZELF
DOEN VERSUS UITBESTEDEN

ZELF JE SCHOOLGEBOUWEN
ONDERHOUDEN

PASSEND ONDERWIJS?
PASSENDE HUISVESTING!

inhoud

Voorwoord

Rinda den Besten over het dossier onderwijshuisvesting **Pagina 4**

Kort nieuws

Huisvestingsbeleid, Doordecentralisatie, Investeringsfonds, Kwaliteit onderwijshuisvesting, Ruimte-OK Kennisdag **Pagina 6**

Bezuinigen op energiekosten

De energiekosten van scholen zijn fors gestegen. Door de lumpsum-financiering kan alles wat er teveel aan energie wordt uitgegeven, niet worden besteed aan het verzorgen van goed onderwijs. Hoe kunnen scholen de energiekosten beperken? **Pagina 10**

Zelf je schoolgebouwen onderhouden

Vanaf 2015 zijn po-besturen verantwoordelijk voor het totale onderhoud van hun onderwijsgebouw(en). Meer verantwoordelijkheid voor de schoolbesturen: dat past ook bij het uitgangspunt van de lumpsum-bekostiging. Maar wat komt er precies op de schoolbesturen af? **Pagina 14**

Passend onderwijs? Passende huisvesting!

Vanaf augustus 2014 moet elke school ieder kind een passende onderwijsplek bieden, ongeacht een eventuele beperking. Er zullen andere eisen worden gesteld aan een schoolgebouw, zegt Angelika Fuchs, architect en schrijfster van een boek over passende onderwijs-huisvesting. **Pagina 20**

---

inhoud

Bouwheerschap: zelf doen versus uitbesteden

Bij nieuwbouw en renovatie van schoolgebouwen is het nodig dat iemand de regie heeft. Dit zogenoemde bouwheerschap kan het schoolbestuur zelf op zich nemen of uitbesteden aan de gemeente of een andere partij. **Pagina 26**

Eerst de visie

Een multifunctioneel centrum bouwen? Startpunt van het bouwproces is de onderwijskundige visie die in het gebouw vorm moet krijgen. Het huisvestingsconcept en de vormgeving van het gebouw vloeien daar uit voort. **Pagina 32**

Column

Gert Jan Nijpels, burgemeester van Opmeer: 'Vrienden of...?'
Pagina 35

FUNDAMENT is een publicatie van en voor leden van de PO-Raad over de huisvesting van het onderwijs. De PO-Raad onderschrijft niet noodzakelijk de in het blad verkondigde meningen. Overname van artikelen alleen na overleg met de hoofdredactie. Hoofdredacteur: Marc Mathies. Eindredacteur: Marijke Nijboer. Redactieraad: Gertjan van Midden, Tanja van Nes, Gitta Sniijders. Grafische vormgeving: Thoben Offset Nijmegen. Redactieadres: FUNDAMENT@poraad.nl

Alleen op een stevig **FUNDAMENT** is het goed bouwen

Onderwijshuisvesting is in veel opzichten een lastig dossier. We merken dit op onze helpdesk en ik merk het zelf ook als ik bij u of uw collega op bezoek ben. Wet- en regelgeving is ingewikkeld en verantwoordelijkheden en taken met betrekking tot bijvoorbeeld bouwheerschap, eigendom, beheer en exploitatie zijn niet altijd helder belegd. Het gaat om een veelheid aan producten en er gaat veel geld in om. Via onze website houden we u op de hoogte van de laatste ontwikkelingen en onze standpunten. In ons nieuwe digitale tijdschrift 'Het FUNDAMENT; bouwen aan onderwijs' willen we juist ook praktische tips en achtergrondinformatie geven. Omdat er met regelmaat veranderingen optreden in het dossier Huisvesting, zal dit informatiekatern ongeveer drie keer per jaar verschijnen. Voor u ligt de eerste editie.

Het is belangrijk om de juiste informatie te hebben, voordat men een beslissing neemt. Om u hierbij van dienst te zijn hebben wij, samen met de VNG en de VO-raad, het kenniscentrum Ruimte-OK opgericht. Dit kenniscentrum zal voor schoolbesturen een belangrijk steunpunt worden bij vraagstukken over de huisvesting van scholen. Als lid van de PO-Raad kunt u hier terecht met uw vragen. Op de eerste kennisdag van Ruimte-OK op 27 november brainstormen we graag met u over het Kwaliteitskader en hoe we dit het beste aan de politiek kunnen aanbieden. Dit kader bevat een overzicht van de eisen die aan een modern schoolgebouw moeten worden gesteld en het is een belangrijke handreiking voor school- en gemeentebesturen om goede afspraken te maken over de kwaliteit van de gebouwen.

Zowel bij nieuwbouw als bij onderhoud en renovatie. Want ook als schoolbesturen per 1 januari 2015 zelf verantwoordelijk worden voor het buitenonderhoud aan hun gebouwen blijft de gemeente verantwoordelijk voor nieuwbouw en vervangende nieuwbouw. Ook financieel. Geteisterd door bezuinigingsmaatregelen vanuit het rijk gaan niet alle gemeenten hier even zorgvuldig mee om, blijkt uit uw vragen aan onze helpdesk. Wij adviseren onze besturen kritisch te blijven en in geval van twijfel contact met ons op te nemen.

Wij vinden bij de PO-Raad eigenlijk dat het gehele huisvestingsstelsel aan een grondige renovatie toe is. Het huidige systeem sluit onvoldoende aan bij de dagelijkse praktijk rondom krimp en Passend onderwijs.

Bovendien bleek onlangs uit onderzoek van Oberon dat veel schoolgebouwen niet aan de eisen van modern onderwijs voldoen. Veel gebouwen zijn energie- en milieuvriendelijk gebouwd en uitbreiding van renovatie- en nieuwbouwprojecten is dus noodzakelijk. Tegelijkertijd blijkt uit dit onderzoek dat een echte oplossing al snel enkele miljarden zou kosten. Veel geld, wat er voorlopig niet zal zijn. Laten we dus vooral kijken naar wat er wél mogelijk is met het huidige stelsel en de huidige middelen. En als u daarbij vragen heeft: neemt u vooral contact op met onze helpdesk. Misschien leidt uw vraag tot een artikel in een volgende uitgave van Het FUNDAMENT. Zo delen we onze kennis en helpen we elkaar.

Rinda den Besten,
Voorzitter PO-Raad

kort nieuws

HUISVESTINGSBELEID KRIJGT VORM

Nu de effecten van het huisvestingsbeleid zichtbaar worden, is het goed om de eerder gestelde doelen nog eens tegen het licht te houden. Dat doet de PO-Raad met twee van zijn eigen netwerken, de Kennisgroep Huisvesting en het Netwerk Bekostiging. Te zijner tijd worden de resultaten hiervan bekend gemaakt.

Op basis van het rapport Fris Alternatief heeft de PO-Raad in 2009 al bepaalde keuzes gemaakt. Belangrijke elementen daarin waren: meer ruimte voor de schoolbesturen, verbetering van het professioneel opdrachtgeverschap, en het op de kaart zetten van de kwaliteit van de huisvesting. Een langetermijndoel was dat alle huisvestingsmiddelen die naar de schoolbesturen gaan, in één geldstroom zouden worden gebundeld. Inmiddels zijn er op dit terrein resultaten geboekt. Denk bijvoorbeeld aan het kwaliteitskader, de overheveling van het onderhoud buitenkant en de oprichting van het Kenniscentrum Ruimte. Met het oog op deze veranderingen wordt het huisvestingsbeleid nu verder uitgewerkt. Leden die hieraan willen meewerken kunnen zich melden bij Reinier Goedhart (Netwerk Bekostiging) of Gertjan van Midden (Kennisgroep Huisvesting). ■

ALGEHELE DOORDECENTRALISATIE

Regelmatig komen bij onze helpdesk vragen binnen over volledige doordecentralisatie. Volledige doordecentralisatie van alle onderwijshuisvestingstaken naar schoolbesturen zien wij als mooie stip op de horizon, maar is nu wat ons betreft niet aan de orde. De verschillen tussen de besturen (qua omvang en kennis) zijn nog te groot om over te gaan tot een landelijke overheveling. Wel zijn we met een werkgroep bezig om de randvoorwaarden voor doordecentralisatie vorm te geven, zodat deze in de toekomst gegarandeerd kunnen worden voor schoolbesturen die aan volledige doordecentralisatie toe zijn. ■

---

kort nieuws

INVESTERINGSFONDS

Op initiatief van een vorige staatssecretaris van Onderwijs, Sharon Dijksma (2007-2010), wordt onderzoek gedaan naar de mogelijkheid om een investeringsfonds voor het onderwijs in het leven te roepen. Daarmee zou, met behulp van investeringen van onder andere pensioenfondsen, onder meer een forse stimulans kunnen worden gegeven aan nieuwbouwactiviteiten. Daarnaast zou ook de renovatie van schoolgebouwen een push kunnen krijgen. Inmiddels is ook in de troonrede aangekondigd dat er gewerkt wordt aan een organisatie die investeringen kan stimuleren, ook ten behoeve van schoolgebouwen. ■

KWALITEIT ONDERWIJSHUISVESTING

Schoolbesturen beoordelen de kwaliteit van hun schoolgebouw met een (krappe) onvoldoende, zo blijkt uit het gelekte onderzoek 'Monitor kwaliteit onderwijshuisvesting po en vo', dat Oberon in opdracht van het ministerie van OCW uitvoerde. Vooral over de aspecten flexibiliteit en multifunctionele bruikbaarheid en binnenmilieu (combinatie isolatie en energiezuinigheid met luchtkwaliteit) zijn schoolbesturen ontevreden. Verder bestaan tussen schoolbesturen grote verschillen in tevredenheid over de samenwerking met de gemeente.

Uit het rapport blijkt ook dat zo'n 56% van de schoolbesturen in het primair onderwijs (zeer) positief staat tegenover een overheveling van de verantwoordelijkheid voor buitenonderhoud naar het bestuur. 16% staat hier juist (zeer) negatief tegenover. De PO-Raad heeft zich altijd ingezet voor deze overheveling. Deze wetswijziging staat gepland voor januari 2015.

49% van de schoolbesturen met PO-scholen denkt (zeer) positief over een eventuele overheveling van verantwoordelijkheden voor nieuwbouw en/of uitbreiding naar het bestuur, 23% juist (zeer) negatief. Van deze laatste overheveling is nu geen sprake. Staatssecretaris Dekker heeft het rapport aangeboden aan de Kamer. Hij kondigt aan dat hij inhoudelijk op het rapport zal reageren bij de beantwoording van de Kamervragen over de invoering van de overheveling van het buitenonderhoud van gemeenten naar schoolbesturen. De datum is nog niet bekend. Wij houden u op de hoogte op onze website. ■

27 NOVEMBER

KOM SPIJKERS MET KOPPEN SLAAN OP DE RUIMTE-OK KENNISDAG!

KENNISCENTRUM

VOOR ONDERWIJS
EN KINDEROPVANG

De eerste landelijke Ruimte-OK Kennisdag 'Grip op Kwaliteit' is op 27 november in Almere. De middag is bedoeld voor en wordt ingevuld door huisvestingsprofessionals in het onderwijs, de kinderopvang en gemeenten. Zij zullen hun kennis op het gebied van huisvestingskwaliteit met elkaar delen. Bijvoorbeeld over hoe zij zijn voorbereid op hun verantwoordelijkheid voor het buitenonderhoud; hoe ze op een professionele manier invulling geven aan hun werk; en welke tools ze gebruiken om daarbij de regie in handen te houden. Het opdoen van inspiratie en leren van elkaar staan centraal.

Wat: 1e landelijke Ruimte-OK Kennisdag 'Grip op Kwaliteit'

Voor wie: Huisvestingsprofessionals in kinderopvang, primair en voortgezet onderwijs en gemeenten

Datum: Woensdag 27 november van 12:15 tot 18:00 uur

Locatie: Groenhorst College, Heliumweg 1, Almere Poort

Aanmelden: www.ruimte-ok.nl

Hou méér geld over voor het onderwijs

**Bent u ook maandelijks
zoveel geld kwijt aan
energie?**

De energiekosten van scholen zijn de laatste jaren fors gestegen. Een gemiddelde basisschool is hier € 22.000,- aan 'kwijt'. Door de lumpsumfinanciering betekent dit dat alles wat er teveel aan energie wordt uitgegeven, niet kan worden besteed aan het verzorgen van goed onderwijs. Hoe kunnen scholen de energiekosten beperken?

TEKST FRANS DE HAAS

Het kán: diverse studie- en voorbeeldprojecten hebben laten zien dat besparingen van 30 tot 50% haalbaar zijn. Dat betekent wel dat er geïnvesteed moet worden, maar het zijn investeringen die zichzelf terugverdienen. Tot nu toe hebben die besparingsmogelijkheden echter nog niet veel schoolbesturen in beweging gebracht. Sterker nog, er zijn nog steeds veel schoolbesturen die niet eens weten hoe hoog de energierekening is. Als ze dit al weten, kunnen ze niet inschatten of dit veel of weinig is. Bewustwording op dit punt is een van de eerste stappen die gezet moeten worden om die energiekosten te beperken.

Slim combineren

Dat schoolbesturen per 1 januari 2015 verantwoordelijk worden voor het buitenonderhoud aan schoolgebouwen, is een positieve ontwikkeling. Zo kunnen schoolbesturen namelijk, afhankelijk van de lokale situatie, zelf prioriteiten stellen. Wanneer schoolbesturen eenmaal verantwoordelijk zijn voor het hele gebouw (exclusief het gymlokaal), zijn zij in staat om onderhouds- en verbe-

termaatregelen te combineren en daarvoor een meerjarenplan op te stellen. Dat laatste is van groot belang omdat daarmee veel winst is te behalen. In zo'n meerjarenplan wordt een inschatting gemaakt van het noodzakelijke onderhoud en de termijn waarbinnen dit uitgevoerd zou moeten worden. Ook wordt een indicatie gegeven van de kosten die hiermee gemoeid zijn, zodat hiervoor gereserveerd kan worden. Zo'n meerjarenplan, waarin de min of meer onvermijdelijke onderhoudswerkzaamheden staan, vormt een prima startpunt om na te denken over extra huisvestingskwaliteiten. Door de onderhoudswerkzaamheden slim te combineren met het werken aan kwaliteitsverbetering, worden deze tegen geringe extra investeringen realiseerbaar. De school blijft dan niet alleen bouwtechnisch in goede staat, maar kan tegelijkertijd op meerdere aspecten een kwaliteitssprong maken. Dat kan naast lagere energiekosten andere winstpunten opleveren, zoals een gezondere binnenlucht, minder geluidsoverlast, een betere temperatuurbeheersing, of het zelf met zonne-energie opwekken van groene stroom.

Hoe beginnen?

Kan een schoolbestuur niet terugval- len op een uitgebreide technische staf, dan is het plannen van het onderhoud niet eenvoudig. Het vormgeven van een integrale aanpak, waarbij naast onder- houd ook andere gebouwgebonden aspecten worden meegenomen, is een nóg ingewikkelder klus. Zelfs externe deskundigen, die vaak gespecialiseerd zijn in één onderwerp, hebben daar moeite mee. Toch is die deskundig- heid voor zo'n integrale aanpak wel in te huren. Daarbij is het gunstig wan- neer een schoolbestuur zelf ook enige deskundigheid in huis heeft. Zo iemand kan meekijken of de juiste adviseur wordt ingeschakeld en of deze de juiste opdracht krijgt. Informeert u eens onder de ouders of er iemand is die verstand heeft van onderhoud aan gebouwen, energiebesparing en binnenmilieu en die in het kader van ouderparticipatie met het bestuur wil meedenken.

Dit kan een eerste stap zijn, waarna er meerdere volgen:

- ▶ Zoek uit hoeveel de energierekening bedraagt en of dit bedrag relatief hoog of laag is;

- ▶ Zet op een rij welk onderhoud de komende jaren uitgevoerd moet worden (meerjaren onderhoudsplan). U zou kunnen beginnen met een *quick scan*;
- ▶ Stel vast op welke onderdelen het schoolgebouw een kwaliteitssprong nodig heeft, bijvoorbeeld aan de hand van de 'Kwaliteitsstandaard Scholenbouw' of het 'Programma van Eisen Frisse Scholen';
- ▶ Onderzoek welke maatregelen efficiënt zijn te combineren met onderhoudswerkzaamheden;
- ▶ Stel een gecombineerd meerjarenplan op, waarin onderhoudswerkzaamheden, energiebesparingsmaatregelen en maatregelen ter verbetering van het binnenmilieu efficiënt worden gecombineerd;
- ▶ Bepaal de volgorde van de uitvoering van de te nemen maatregelen;
- ▶ Begroot de budgetten die daarvoor beschikbaar moeten komen;
- ▶ Maak de afweging: óf het maatregelen- pakket gefaseerd uitvoeren, óf een- malig overgaan tot renovatie van het gehele gebouw.

Per stap is een toelichting op zijn plaats. Daarover in het volgende nummer meer. ■

OVER DE AUTEUR: Ir. Frans de Haas is directeur van de Haas & Partners, een advies- en onderzoeksbureau op het gebied van duurzaam bouwen. Voorheen was hij ook secretaris van 'Platform Binnenmilieu Scholen'.

HET PLATTE DAK

De levensduur van dakbedekking op een plat dak is 15 tot 20 jaar. Tussentijds onderhoud is niet vaak nodig, tenzij het dak regelmatig wordt belopen door kinderen die hun bal zoeken. Daken werden tot 1975 helemaal niet geïsoleerd. Na de eerste energiecrisis werden in de bouwvoorschriften eisen

opgenomen voor de isolatiewaarde van constructies. In eerste instantie vond men 30 tot 50 millimeter isolatie al genoeg, maar met het stijgen van de energieprijzen werden ook de isolatie-eisen verzaamd. Inmiddels is voor een nieuwe school een dakisolatie van 150 tot 250 millimeter heel gewoon.

- ▶ Bij het vervangen van dakbedekking is het alsnog aanbrengen van isolatie een effectieve en voor de hand liggende combinatie. De meerkosten zijn gering, er wordt rendabel energie bespaard en de ruimten onder het platte dak worden 's zomers minder warm.
- ▶ Om de zomerwarmte nog beter buiten te houden, kan op het platte dak een vegetatiedak worden aangelegd. Vaak wordt daar het plantje sedum voor gebruikt. Dit plantje houdt vocht vast. De zonne-energie warmt niet het dak op, maar gaat zitten in het verdampen van het vocht. Sedum kan daar tegen en is nagenoeg onderhoudsvrij. Bijkomend effect is dat door de vegetatie de dakbedekking wordt afgeschermd van zonnestrallen. Daardoor veroudert de dakbedekking minder snel.
- ▶ Het aanbrengen van nieuwe dakbedekking is ook het moment om na te denken over het plaatsen van zonnepanelen om als school zelf stroom op te wekken. Het plaatsen zelf hoeft niet direct te gebeuren, maar bij het aanbrengen van de nieuwe dakbedekking kan wel alvast een dakdoorvoer worden gemaakt op de plaats waar in de toekomst de stroomkabel naar binnen moet. Wilt u zonnepanelen plaatsen, doe dat dan in combinatie met het vegetatiedak. Door tussen de panelen sedum aan te leggen, blijft het dak koeler en is de opbrengst van de zonnepanelen iets hoger.

**Denk nú al na en overleg met
gemeente en collega-besturen**

Zelf je schoolgebouwen onderhouden

Per 1 januari 2015 zijn besturen in het primair onderwijs verantwoordelijk voor het totale onderhoud van hun onderwijsgebouw(en). Tenminste, als de wet die dit regelt wordt aangenomen. Maar dat valt wel te verwachten. Er is, zo bleek uit onderzoek, ook onder schoolbesturen breed draagvlak voor. Meer verantwoordelijkheid voor de schoolbesturen: dat past ook bij het uitgangspunt van de lumpsumbekostiging. Maar er komt veel op de schoolbesturen af. Hoe kunnen ze zich daarop voorbereiden?

TEKST WIM LENGKEEK

Feitelijk gaat straks de vergoeding voor het totale onderhoud via de materiële instandhoudings (mi)-bekostiging naar de schoolbesturen. Gemeenten zullen dus gekort worden op hun algemene uitkering en schoolbesturen worden verantwoordelijk voor het buitenonderhoud en de aanpassing van het gebouw. Gemeenten blijven verantwoordelijk voor nieuwbouw en uitbreiding. Dit is op zich een heldere verdeling, maar er blijven een paar open eindjes waar op dit moment nog geen oplossing voor bestaat.

De PO-Raad heeft bij het ministerie van OCW aangedrongen op een overgangsmaatregel voor kleine schoolbesturen

en voor schoolbesturen met (veel) oude gebouwen. De details worden nog besproken, maar het ziet er naar uit dat er een regeling komt voor besturen met een materiële instandhoudingsvergoeding (mi-vergoeding) van maximaal € 750.000 en een gebouw ouder dan 15 jaar; en een regeling voor de andere besturen waarvan 70% van de gebouwen ouder is dan 40 jaar.

Lusten en lasten

Een aantal besturen vindt het een probleem dat het onderhoud op één datum wordt overgeheveld, compleet met alle lusten en – zo vreest men- vooral de lasten. Vooral als er sprake is van groot onderhoud aan bijvoorbeeld daken of kozijnen kan dat aardig in de papieren lopen. Het gaat immers om onderhoudsactiviteiten die weliswaar niet echt vaak voorkomen, maar wel een grote kostenpost vormen. Veel gemeenten en schoolbesturen onderkennen dit probleem en brengen momenteel in kaart in hoeverre dat in hun eigen situatie speelt.

Vanuit OCW wordt gewerkt aan de al eerder genoemde overgangsmaatregel, en – voor de langere termijn – het stimuleren van een investeringsfonds. Deze middelen kunnen de besturen straks helpen om met de genoemde financiële vraagstukken om te gaan. Nog niet duidelijk is wat de consequenties zullen zijn voor de zogenaamde historische gebouwen (monumenten). Hoewel hiervoor geen specifieke rege-

ling is voorzien, komt de voorziene overgangsregeling voor kleine besturen met oude gebouwen en de regeling voor grotere besturen met een hoog percentage oude gebouwen hier deels aan tegemoet. Voor het overige moeten schoolbesturen en gemeenten het samen eens worden. Ook is nog niet duidelijk wat moet worden verstaan onder het begrip 'renovatie', en hoe hiermee om te gaan met het oog op onderhoud en nieuwbouw. Zodra de plannen van de staatssecretaris bekend zijn, zullen we daarover op de site van de PO-Raad publiceren.

Waarom geen nulmeting?

Duidelijk is dat er geen nulmeting zal plaatsvinden als basis voor een verevening. Dat is niet zo'n probleem: de meeste gemeenten en schoolbesturen hanteren voor het plannen van onderhoud een meerjarig onderhoudsplan, dat prima kan fungeren als nulmeting. Toch vragen veel schoolbesturen de PO-Raad waarom er geen landelijke nulmeting is gedaan, voorafgaand aan de doordecentralisatie van huisvestingsmiddelen. Een belangrijke reden is, dat een nulmeting te kostbaar zou zijn. Om een gelijke uitgangspositie te

creëren, zou deze voor alle schoolgebouwen moeten worden uitgevoerd. Dat zou voor het primair onderwijs al snel zo'n 20 miljoen euro kosten. Daarnaast is een nulmeting voor dit doel een nogal 'zwaar' instrument, aangezien gemeenten doorgaans beschikken over een meerjarenonderhoudsplan dat voldoende inzicht geeft in de staat van een gebouw.

Er komt ook geen afrekening met de gemeentebesturen. Dit is juridisch onmogelijk. De middelen die een gemeente ontvangt van de overheid, zijn toegekend via een algemene uitkering uit het Gemeentefonds. Een afrekening zou inhouden dat je deze gelden achteraf oormerkt. Bovendien is een afrekening praktisch onmogelijk: er

Vooral groot onderhoud aan bijvoorbeeld daken of kozijnen kan aardig in de papieren lopen.

zou teruggerekend moeten worden tot 1996, het moment van invoering van de huidige huisvestingsregelingen, om te bepalen hoeveel geld er voor onderwijs was bestemd. Vervolgens is het onmogelijk vast te stellen welk deel van dit bedrag eigenlijk bedoeld was voor het onderhoud van de scholen. Bovendien zou een afrekening betekenen dat er ook veel schoolbesturen geld terug moeten betalen aan hun gemeente.

Waar de ene gemeente namelijk veel te weinig heeft uitgegeven aan het buitenonderhoud van schoolgebouwen in het primair onderwijs, heeft een andere hier juist extra in geïnvesteerd.

Verhoudingen veranderen

In 2014 zijn gemeenten, net als nu, nog steeds verantwoordelijk voor het onderhoud buitenkant. Dit betekent dat aanvragen die door schoolbesturen

zijn ingediend op de gebruikelijke wijze moeten worden afgehandeld. Dat geldt ook voor spoedeisende aanvragen. Wel is het de vraag hoe schoolbesturen en gemeenten na 1 januari 2015 met elkaar om zullen gaan. Zeker is dat de verhoudingen zullen veranderen. Schoolbesturen krijgen meer zeggenschap over hun eigen huisvesting en de middelen die daarvoor nodig zijn. Maar zij krijgen ook steeds vaker te maken met vragen rond planning en spreiding, beheer en exploitatie in relatie met andere partijen (multifunctionele accommodaties/brede scholen) en de combinatie met onder andere opvang en Passend onderwijs. Het wordt steeds belangrijker om in goed overleg met elkaar tot de juiste keuzes te komen. Daarvoor is het nodig dat schoolbesturen en gemeenten beter worden toegerust om deze keuzes te kunnen maken. De PO-Raad is daarom mede-initiator van Ruimte-OK, een onafhankelijk kenniscentrum dat schoolbesturen bij huisvestingsvragen ondersteunt. De PO-Raad heeft subsidie

aangevraagd om het proces van de overheveling goed te laten verlopen. Ruimte-OK zal de middelen die hiervoor vanuit OCW worden verstrekt, inzetten om scholen daadwerkelijk te ondersteunen, voor te lichten en verder te helpen. ■

OVER DE AUTEUR:

Wim Lengkeek is huisvestingsadviseur bij VGPO Accretio, De Oosthoek en De Zevenster. Daarnaast is hij ambassadeur van de Stichting Ruimte voor

Kinderopvang en Onderwijs (Ruimte-OK). Het kenniscentrum Ruimte-OK, een initiatief van onder andere de PO-Raad, helpt u om de regie te nemen over de ontwikkeling, financiering en organisatie van gebouwen voor kinderopvang en onderwijs. In deze rubriek beantwoordt Wim vragen over onderwijshuisvesting. U kunt uw vragen, onder vermelding van 'Fundament', mailen naar: infodesk@poraad.nl.

Meer informatie over de mogelijkheden van Ruimte-OK:
<http://www.ruimte-ok.nl>

WAT MOET EEN SCHOOLBESTUUR NU DOEN OM STRAKS GOED BESLAGEN TEN IJS TE KOMEN?

- ▶ Breng, indien dit nog niet is gebeurd, uw eigen situatie goed in kaart. Ga in overleg met uw gemeente(n) na wat het toekomstig onderhoud van uw gebouwen vraagt en bepaal welke financiële strategie u wilt volgen (voorzieningen opbouwen, investeren met jaarlijkse afschrijving, of beide).
- ▶ Kijk dan ook meteen of er sprake is van achterstallig onderhoud en bespreek met uw gemeente (evt. samen met andere schoolbesturen) hoe dit aan te pakken. (Soms is achterstallig onderhoud een bewuste keuze als er bijvoorbeeld zicht is op nieuwbouw).
- ▶ Bedenk alvast wat u nodig heeft om onderhoud te plegen. Zijn er alternatieven denkbaar? U kunt alles uitbesteden, of samen met andere schoolbesturen iets regelen.
- ▶ Ga in gesprek met uw gemeente en de andere schoolbesturen over toekomstig beleid. De meeste gemeenten hanteren een Integraal Huisvestingsplan. De volgende stap is het Strategisch Huisvestingsplan.
- ▶ Bezoek de kennisdag van Ruimte-OK op 27 november: 'Grip op Kwaliteit'. Daar kunt u nog veel meer horen en ontdekken.

Architect Angelika Fuchs: 'Alle leerlingen hebben baat bij een goede inrichting van de school'

Passend onderwijs? Passende huisvesting!

Het stond al gepland voor 2012, maar per 1 augustus 2014 treedt dan toch echt de wet Passend onderwijs in werking. Deze bepaalt dat elke school voor ieder kind een zorgplicht heeft en dus ieder kind een passende onderwijsplek moet bieden, ongeacht zijn mogelijkheden of beperkingen. Dat betekent dat in één gebouw les moet worden gegeven aan kinderen mét en zonder beperking. Daarom zullen er andere eisen worden gesteld aan een schoolgebouw, zegt Angelika Fuchs, architect, onderzoeker en schrijfster van het boek 'SAMEN! Passende Huisvesting voor passend onderwijs'.

TEKST GITTA SNIJDERS EN MARIJKE NIJBOER

Veel scholen en besturen realiseren zich nog niet dat ze straks mogelijk hun gebouwen moeten aanpassen om ruimte te bieden aan kinderen met verschillende behoeften. Met haar boek inventariseert Angelika Fuchs hoe huisvesting de verschillende onderwijsvisies kan ondersteunen. Daarnaast biedt zij handvatten voor praktische oplossingen. 'Een gebouw moet zich aanpassen aan de gebruikers, niet de gebruikers aan een gebouw.' Fuchs (1968) doet haar architectuurvisie gedeceerd uit de doeken. Ze lijkt zich moeilijk voor te kunnen stellen dat er nog steeds architecten zijn die vergeten dat er ook echt mensen in hun gebouwen moeten leven. Het belang van het menselijke aspect in de architectuur tekent haar werk in het algemeen en haar kijk op de ontwikkelingen in scholenbouw in het bijzonder. Volgens Fuchs moet een architect allereerst kijken hoe een specifieke school werkt. 'Architectuur is een vorm van dienstverlening. Het is absoluut niet

voldoende als een school zegt: hier is ons Programma van Eisen, en we willen zoveel vierkante meter. Als architect moet je dóórvragen. Onze taak is om de opties voor opdrachtgevers inzichtelijk te maken. Onze expertise is het leggen van verband tussen ruimte, functionaliteit, gedrag en sfeer. Wij helpen de opdrachtgever om de juiste keuze te maken. Hij weet het beste wat bij hem past; hij beslist.'

In haar kantoor in Groningen, met uitzicht over de oude, houten schepen in de Noorderhaven, staan de rijen boeken, vakbladen en haar eigen publicaties in lange kasten naast elkaar. Tijdens het interview zal ze regelmatig naar één van de kasten lopen, mompelend: 'Daar heb ik geloof ik nog wel een publicatie van.' Architectuur is haar liefde en scholenbouw haar expertise.

Zinvolle projecten

Fuchs, als architect opgeleid in Trier, Frankfurt en aan het Berlage Instituut

Foto: Susan Schults

Kleine aanpassingen ondersteunen de zelfredzaamheid.

in Nederland, deed jarenlang praktijkervaring op in de stedenbouw. Daarbij vond ze vooral het proces interessant, met vragen als: hoe krijg je alle partijen aan tafel en alle neuzen dezelfde kant op? Na haar verhuizing naar Groningen onderzocht ze de invloed van architectuur in een sociale context. Zo schreef ze over de betekenis van architectuur in de zorg voor mishandelde vrouwen en hun kinderen. Ze zoekt, zegt ze, naar zinvolle projecten. Want: 'Als je één huis bouwt, maak je maar één persoon blij.' Daarom is ze ook zo geïnteresseerd in scholenbouw.

Via het Stimuleringsfonds voor de Architectuur raakte ze betrokken bij het onderzoek naar huisvesting en Passend onderwijs. Met haar eigen bureau, fm-architecten, wil ze de huisvestingsprak-

tijk van scholen verder onderzoeken. In 'SAMEN!' beschrijft ze de aanpassingen die reguliere scholen nu al doen om plaats te bieden aan kinderen met extra zorgbehoeften. Haar onderzoek biedt daarmee voorbeelden van pragmatische oplossingen waar gemeenten, samenwerkingsverbanden, huisvestingsadviseurs, architecten en andere betrokkenen hun voordeel mee kunnen doen.

Als het aankomt op scholenbouw, zeker voor

Passend onderwijs, is er in het veld nog veel onwetendheid. Schoolbesturen kunnen hierdoor ineens geconfronteerd worden met huisvestingsvragen en dure oplossingen die ze, met een beetje voorkennis, hadden kunnen voorkomen. Het merendeel van de huidige schoolgebouwen is niet eens optimaal voor kinderen zonder een speciale zorgvraag, laat staan voor kinderen met een extra ondersteuningsbehoefte. Ruimtegebrek, binnenklimaat, overprikkeling, geluidsoverlast: het zijn slechts enkele voorbeelden van huisvestingsproblemen waar alle basisscholen, regulier en speciaal, mee kampen. De kwetsbare kinderen uit het speciaal onderwijs hebben hier aantoonbaar meer last van dan kinderen in het reguliere onderwijs, maar

ook die laatsten hebben baat bij een betere inrichting van de school. Een pleidooi voor passende huisvesting voor Passend onderwijs is dus eigenlijk een pleidooi voor passende huisvesting voor al het onderwijs.

Evenwicht zoeken

Angelika Fuchs: 'De omgeving heeft invloed op het welbevinden en de leerprestaties van kinderen. Welke omgeving het beste is voor kinderen, kan niet eenduidig worden bepaald. Wat voor het ene kind een bedreiging betekent, is

Het perfecte gebouw bestaat niet, benadrukt Fuchs. 'Wel kunnen we proberen om door de vormgeving en structuur van het gebouw rust en bescherming te creëren, en zo elk kind een basis te bieden om de uitdagingen binnen de school aan te kunnen gaan.' Ze constateert dat er veel wordt geïmproviseerd op het gebied van huisvesting. 'In de praktijk gaat het nu nog vaak zo, dat zich ineens een kind aandient met een zorgbehoefte en de school op dat moment kijkt wat ze daarmee kunnen doen.'

'Door de vormgeving en structuur van het gebouw creëren we rust en bescherming. Zo bieden we elk kind een basis om de uitdagingen binnen de school aan te kunnen gaan'

voor het andere kind juist een stimulerende uitdaging.' Bij de inrichting van het gebouw moet dan ook worden gezocht naar een zeker evenwicht, dat rekening houdt met de verscheidenheid van kinderen. Het gebouw moet tegelijkertijd prikkelarm en stimulerend zijn. Kinderen moeten zich veilig voelen, maar ook uitgedaagd kunnen worden. Leerkrachten moeten gemakkelijk toezicht kunnen uitoefenen, maar kinderen moeten ook zelfstandig hun gang kunnen gaan.

Soms heeft dat ook voor andere gebruikers van het gebouw gevolgen. Fuchs noemt het voorbeeld van basisschool De Doefmat in Groningen, waar in één klas met ruim 30 kinderen, ook een paar leerlingen uit cluster 4 (gedragsproblematiek) zaten. 'Om die leerkracht te ontlasten werd deze klas op veel momenten gesplitst. Voor dat doel werd de lerarenkamer opgeofferd. Dat hele schooljaar zaten de leerkrachten in de hal te lunchen.'

Een ander voorbeeld is Het Pluspunt

in Rotterdam. Aan het eind van het schooljaar 2009/10 had deze krap behuisde school een grote diversiteit aan leerlingen in huis, onder wie leerlingen uit de clusters 1, 3 en 4, hoogbegaafden en excellente sporttalenten. 'Met een klein budget en kleine aanpassingen kwam de school een heel eind. Elke hoek werd gebruikt. Sommige bergruimtes bij klaslokalen werden geschikt gemaakt voor kortduurende time-outs. Op de gangen werden werk- en speelruimtes gecreëerd. Het begint allemaal met de visie en de wil. Als iedereen een beetje meedenkt en inschikt, kun je samen veel bereiken.' Zoals deze voorbeelden aangeven, is het bij de inrichting van een schoolgebouw belangrijk dat ruimtes de gelegenheid bieden voor verschillende soorten gebruik. Natuurlijk moet het gebouw liefst ook op onderwijskundig terrein enige flexibiliteit bieden. Zo zijn traditionele klaslokalen minder geschikt voor individueel- en groepsoverstijgend werken. Bij deze werkvormen kan ervoor worden gekozen om twee of meer lokalen tijdelijk samen te voegen, of aangrenzende of losstaande ruimtes te creëren.

Veilige clusters

Bij de bouw van een nieuwe school kan de structuur van

het pand optimaal worden aangepast aan de wensen. Je kunt dan kleine, veilige clusters creëren en werkruimtes maken voor kleine, middelgrote en grotere groepen. Wil je een bestaand schoolgebouw geschikt maken voor Passend onderwijs, dan is zo'n structurele ingreep lastiger. Je kunt ervoor kiezen om de hoofdingeling van een gebouw te veranderen, bijvoorbeeld door de clustering te wijzigen. Dat is echter ingrijpend, omdat elke afdeling doorgaans herkenbaar is gemaakt met een eigen sfeer en aankleding. Daarnaast kun je in bestaande schoolgebouwen ingrijpen op het niveau van de inrichting en de details. Veranderingen in de inrichting kunnen worden aangebracht om zorgfuncties een plek te geven in de school. Zo kan

Foto: fm-architecten

Individuele wekplekken: vaak moet er geïmproviseerd worden.

er bijvoorbeeld extra ruimte worden gecreëerd door groepen samen te voegen of op kleine schaal uit te breiden. Veranderingen op detailniveau zijn bijvoorbeeld wijzigingen in het interieur, de kleurkeuze, tapijt of gordijnen, of het inrichten van een rustplek met een bank, deken en leeslamp. Vanwege de weinig rooskleurige financiële situatie van veel schoolbesturen verwacht Angelika Fuchs niet dat veel scholen specifiek met het oog op Passend onderwijs zullen gaan verbouwen. Maar zij herinnert zich een uitzonderingssituatie, aan de hand waarvan ze nog een advies meegeeft. 'Een school met meer verdiepingen had een leerling in een rolstoel. Deze leerling had eigenlijk een lift nodig. Het schoolbestuur wist dat dit kind een levensverwachting had van nog twee jaar. De afweging om al dan niet een lift aan te leggen werd een gewetensvraag. Dat soort pijnlijke situaties kun je voorkomen door een duidelijk beleid te ontwikkelen. Als je als schoolbestuur vindt dat je gebouwen rolstoeltoegankelijk moeten zijn, hoef je niet te beslissen over individuele gevallen.' Gelukkig hoeven aanpassingen van bestaande schoolgebouwen niet altijd veel te kosten. Fuchs: 'Soms kom je al een heel eind door slim om te gaan met wat er voorhanden is. Er zijn altijd mogelijkheden; het is een kwestie van goed kijken en nadenken.'

De architect: 'Ik hoop dat de schoolbesturen zo wijs zijn om bij elke verbouwing en aanpassing een checklist langs te lopen. Mijn boek kan als zodanig fungeren. Met je checklist in de hand werk je stap voor stap toe naar een gebouw dat past bij elk kind. Ook leerkrachten en ouders moeten bij dat proces worden betrokken. Die moeite betaalt zich dubbel en dwars terug, want een goede architectuur van het schoolgebouw ondersteunt de kwaliteit van je onderwijs.' ■

OVER DE AUTEUR:

Foto: fm-architecten

Op 28 november geeft Angelika Fuchs een workshop voor gemeenten en schoolbestuurders die aan het bouwen zijn of bouwplannen hebben. De nadruk zal

daarbij liggen op de impact van Passend onderwijs op deze plannen. Meer informatie en opgeven:

www.scholenbouw-fm.nl

Foto: Susan Schuls

'SAMEN! Passende Huisvesting voor passend onderwijs', Angelika Fuchs, Thoth, ISBN 978-90-6868-587-9.

Nieuwbouw en renovatie

Wie wordt de bouwheer?

Bij nieuwbouw en renovatie van schoolgebouwen is het nodig dat iemand de regie heeft. Dit zogenoemde bouwheerschap kan het schoolbestuur zelf op zich nemen of uitbesteden aan de gemeente of een andere partij.

TEKST SUSAN DE BOER

De Wet op het Primair Onderwijs is helder: tenzij anders afgesproken, is het schoolbestuur de bouwheer bij nieuwbouw en renovatie van scholen. De gemeente stelt bouwrijpe grond en middelen beschikbaar, maar gaat in principe niet zelf aan de slag. Het schoolbestuur heeft een keuze uit drie opties:

- ▶ Zelf bouwheer worden
- ▶ De gemeente of een andere partij (bijvoorbeeld een woningbouwvereniging) vragen bouwheer te worden
- ▶ Het bouwheerschap delen met andere partners.

Per jaar plegen ongeveer zeventig basisscholen nieuwbouw of renovatie. In ongeveer de helft van de gevallen is het schoolbestuur bouwheer of medebouwheer, bij de andere helft heeft de gemeente of een andere partij de regie. Bij iedere constructie is het belangrijk dat het bestuur scherp voor ogen heeft wat de eigen eisen zijn aan het gebouw of aan het eigen bouwdeel.

Ook als de gemeente het bouwheerschap op zich neemt, of in geval van gedeeld bouwheerschap, moet het schoolbestuur ervoor zorgen dat de eigen voorwaarden en ideeën worden meegenomen in het ontwerp.

Optie 1: het schoolbestuur is bouwheer

Bij de nieuwbouw van een gebouw waarin alleen een school wordt ondergebracht, kan het bestuur prima zelf bouwheer zijn. Ook als er daarnaast een paar lokalen worden bestemd voor de voorschool of een tussen- of buitenschoolse voorziening is het bouwheerschap relatief ongecompliceerd. Wel kan het nuttig zijn om deskundige hulp in te huren, in de vorm van bijvoorbeeld een bouwconsultant. Als het schoolbestuur zelf bouwheer is, bepaalt de school zelf in hoge mate hoe het gebouw eruit komt te zien. Overleg met de gemeente is nodig over zaken als het bestemmingsplan, de parkeersituatie en de ontsluiting, maar de lijnen zijn kort. Het bestuur kent de eigen financiële kaders en kan zelf besluiten nemen over de afmetingen of de kwaliteit van de afwerking. Peter Meijboom, beleidsadviseur bij Amsterdam West Binnen de Ring: 'Op dit moment bouwen wij twee nieuwe scholen. Bij één zijn wij bouwheer, de andere school komt in een multifunctionele accommodatie (mfa). Als je zelf bouwheer bent zitten er maar een paar mensen aan tafel. Dat is efficiënter dan

wanneer je met twintig ambtenaren te maken hebt, zoals bij de mfa.’

Optie 2: de gemeente of een andere partij is bouwheer

Bij niet al te gecompliceerde nieuwbouw kan een schoolbestuur ervoor kiezen het bouwheerschap aan de gemeente over te laten. Omdat de school eigenaar en/of gebruiker wordt, is het wel nodig dat er met de gemeente wordt overlegd over de voorwaarden. Het schoolbestuur heeft een belangrijke stem en kan eisen stellen aan zaken

met bijvoorbeeld welzijn en sport om een Integraal Kindcentrum of een Brede school in te richten, ligt het minder voor de hand dat het schoolbestuur het bouwheerschap op zich neemt. Ook als er een mfa wordt ingericht met naast de school woningen, kantoren of horeca, kan het verstandig zijn een andere partij bouwheer te maken. Goede afspraken over het budget, de architect en de exploitatie zijn dan cruciaal. Tenslotte heeft de gemeente andere belangen dan een school. Zo zal een school meer aandacht hebben

Peter Meijboom: ‘Als je zelf bouwheer bent zitten er maar een paar mensen aan tafel. Dat is efficiënter dan wanneer je met twintig ambtenaren te maken hebt’

als de locatie, de exploitatiebaarheid en het budget. Ook de vraag wie straks eigenaar wordt van het gebouw komt ter sprake. Deze afspraken worden zo helder en concreet mogelijk vastgelegd in een bouwheerovereenkomst. Gertjan van Midden, beleidsadviseur huisvesting van de PO-Raad, vindt dat het ook voordelen heeft geen bouwheer te zijn. ‘Het is minder werk en je loopt geen risico, bijvoorbeeld bij budgetoverschrijdingen.’

Als de school het gebouw gaat delen

voor de binnenkant – isolatie, indeling – en de gemeente de buitenkant en de hoogte van het budget belangrijk vinden. Maar het bouwheerschap uitbesteden kent een groot nadeel: het bestuur heeft minder invloed.

Meijboom: ‘De school wordt betaald met belastinggeld en we moeten strakke afspraken maken over het budget. De gemeente heeft grote ambities. Daarom maken wij de kosten van materiële instandhouding over naar de gemeente, zodat ze zien wat ze moeten bijpassen.’

Dat is het, verder heb je geen enkele invloed op het proces. Het gevolg is dat de school die is gehuisvest in een mfa er aan de buitenkant veel fraaier uit kan zien dan de andere school.'

Optie 3: gedeeld bouwheerschap

Bij een gedeeld bouwheerschap zijn de partners alleen verantwoordelijk voor hun eigen bouwdeel. Dat beperkt de risico's en geeft meer zeggenschap. Maar ook dan is overleg nodig en dat kan

een tijd- en energievreter zijn. Mireille Uhlenbusch, partner bij HEVO, een adviesbureau over maatschappelijk vastgoed, vindt desondanks gedeeld bouwheerschap vaak een goede oplossing. 'De partijen hebben gedeelde belangen. Je houdt invloed. Het is wel nodig goede procesafspraken te maken, waarin ieder het eigen belang goed verankert. Voor je eigen deel kun je eigen keuzes maken, en de inspanningen en middelen die het totale gebouw kost, kun je verdelen.'

Wie wordt de eigenaar?

Na oplevering kan het schoolbestuur het gebouw in eigendom of in gebruik krijgen. Volgens de wet wordt het schoolbestuur eigenaar, tenzij er andere afspraken worden gemaakt. De wettelijke bepaling geeft het schoolbestuur een duidelijke positie. Gedeeld eigenaarschap kan ook. Het toekomstig eigenaarschap beïnvloedt het ontwerp. Bij verschillende gebruikers en/of verschillende eigenaren zullen er bijvoorbeeld meerdere energiemeters worden geïnstalleerd en de verwarming moet worden gecompartmenteerd. Ook zijn er juridische consequenties, zoals een kadastrale splitsing. De vraag 'wie wordt de eigenaar' moet daarom in een vroeg stadium worden gesteld. Conexus in Nijmegen is een groot bestuur (dertig scholen) dat ervoor kiest om zelf bouwheer te zijn, ook bij Brede scholen. 'Wij maken onderwijsskundige afwegingen. Het leerstofjaarklassensysteem is inefficiënt, wij willen steeds meer gaan werken met units en teams op maat. Het type gebouw dat we neerzetten moet daarbij passen,' zegt Toine Janssen, bestuurder bij Conexus. Doordecentralisatie heeft in Nijmegen al plaatsgevonden. Het schoolbestuur krijgt jaarlijks zijn portie van de gelden, zodat de eigen bouwmogelijkheden bekend zijn. Het bestuur is altijd bouwheer voor de eigen nieuwbouw. Maar Conexus werkt wel samen met de gemeente. 'Op dit moment ontwikkelen we een gebouw

Volgens de wet wordt het schoolbestuur eigenaar, tenzij er andere afspraken worden gemaakt

waar de gemeente een wijkvoorziening in huisvest en wij een Brede school. Daarvoor richten we een Vereniging van Eigenaren op. Installatie, exploitatie en beheer houden we gescheiden om te voorkomen dat we worden meegezogen in een luxer exploitatieniveau bij de gemeente.' Ook 'bouwt' Conexus samen met de kinderopvanginstelling. 'In een van onze Brede scholen hebben we de buitenschoolse opvang door het hele gebouw heen gehuisvest, dus niet in een aparte vleugel. Gelukkig is de kinderopvanginstelling financieel solide, anders heb je een probleem.'

Afspraken!

Welke keuze een schoolbestuur ook maakt, een bouwheerovereenkomst waarin afspraken concreet en eenduidig worden vastgelegd, is onontbeerlijk. Ook als het schoolbestuur zelf bouwheer wordt. Uhlenbusch: 'Neem bijvoorbeeld de bepaling dat de gemeente bouwrijpe grond ter beschikking stelt. Wat is bouwrijp? Je wilt als bestuur niet opdraaien voor het schoonmaken van

eventuele vervuiling.' Zijn er meerdere partners, dan raadt Uhlenbusch aan het budget te fixeren. 'Je bent afhankelijk van de politiek. Zeker als je vertraging oploopt kun je met een nieuwe wethouder voor verrassingen komen te staan.' Van Midden stelt vast dat een gebrek aan kennis zowel sommige schoolbesturen als gemeenten parten speelt. 'Niet alle schoolbesturen zijn op de hoogte van de spelregels bij nieuwbouw en ingrijpende renovatie. Het bestuur heeft een wettelijke positie, dus kun je voorwaarden koppelen aan het overdragen van het bouwheerschap. Hoe je het bouwheerschap ook belegt, leg in elk geval goed vast op welke wijze het schoolbestuur invloed heeft op alle belangrijke besluiten die moeten worden genomen. Zo zorg je ervoor dat het nieuwe gebouw straks goed past bij je onderwijskundige uitgangspunten.' ■

Meer informatie over bouwheerschap en andere aan (onderwijs)huisvesting gerelateerde onderwerpen: www.ruimte-ok.nl

het bouwproces | 1

Vormgeving gebouw is van later zorg

Eérsst een visie en een missie

TEKST WICHERT EIKELENBOOM

Bezint eer gij begint: deze mooie, ouderwets klinkende wijsheid kan soms nog heel actueel zijn. Hij is zeker ook van toepassing op de bouw van multifunctionele centra. Wie vóór het ontwerpproces goed nadenkt over welke onderwijsvisie hij wil waarmaken in het gebouw, en duidelijke afspraken maakt met de andere gebruikers, zal daar later veel plezier van hebben.

In 2011 is Antares opgeleverd, een prachtig gebouw waarin twee van onze scholen zijn gehuisvest, naast een organisatie voor kinderopvang en buitenschoolse opvang (Humanitas), de stichting Peuterspeelzaal Leusden, een vestiging van de bibliotheek en een grote dubbele gymzaal die bijna aan de normen van NOC*NSF voldoet.

De voorbereidingen voor Antares hebben jaren geduurd. Toen ik in 2002 begon als algemeen directeur in het christelijk onderwijs, hoorde ik al snel van de bouwplannen in Leusden Zuid. Daar moest een nieuw gebouw voor de twee bestaande scholen komen. De gemeente Leusden en de samenwerkende schoolbesturen hadden los van elkaar, maar wel bijna tegelijkertijd een visie ontwikkeld waarin de realisatie van Brede scholen verwoord werd. Die visies lagen dicht bij elkaar. Dat schept duidelijkheid! Onderwijs en gemeente zijn het met elkaar eens! Dit is trouwens geen uitzondering in Leusden. In de elf jaar dat ik hier nu werk, heb ik al vele mooie staaltjes van het 'Leusdens Model' meegemaakt. Er wordt goed samengewerkt vanuit de wens om oplossingen te vinden.

Fusie christelijk, openbaar en katholiek onderwijs

Het christelijk onderwijs (vijf scholen) is onder mijn leiding snel aangehaakt bij het openbaar en katholiek onderwijs. In 2003 zijn de drie algemeen directeuren samen kantoor gaan houden. Via een tussenstap waarin we met twee algemeen directeuren voor de drie besturen werkten, is Voila (Verschillend Onderwijs in Leusden en Achterveld) ontstaan. De fusie werd in 2008 een feit en in 2010 gingen we over naar het CvB/RvT-model.

Terug naar de bouw. De eerste opzet voor het multifunctionele centrum (mfc) ging uit van de klassieke benadering: de gemeente wordt bouwheer en de gebruikers vormen een projectgroep die het Programma van Eisen (PvE) vaststelt. De gemeente stelde een projectleider aan en we werden in staat gesteld een keuze te maken voor een bedrijf dat met ons vorm ging geven aan het PvE.

Uit gesprekken met onderwijzmensen in het land begreep ik dat er helaas veel fouten zijn gemaakt bij het ontwerpen van mfc's of Brede scholen. Anno 2013 weet iedereen wel dat je vooraf zaken rond samenwerking goed moet doorspreken.

Je moet afspraken maken over het gebruik van elkaars ruimtes en je moet kunnen omgaan met synergievoor- en nadelen. Ook het beheer moet je goed regelen, vóórdat het gebouw is gerealiseerd. Helaas is op deze punten veel misgegaan.

De enthousiaste gebruikers hebben niet geluisterd naar de wijze woorden: 'bezint eer gij begint'.

'Designing down'

Ik wil geen enthousiasme beteugelen, allemaal beren op het pad laten zien en zaken kapot regelen. Maar ik pleit wel voor het scheppen van voorwaarden voor de periode dat je daadwerkelijk samen in het gebouw werkt.

Bovenstaande is overigens minder belangrijk wanneer het mfc puur gaat functioneren als een bedrijfsverzamelgebouw. Dat is een andere situatie, en wat mij betreft een gemiste kans.

Ik heb de waarde leren kennen van het 'designing down' principe, dat onder andere wordt gepropageerd door KPC en M3V. Deze benadering gaat uit van je visie op onderwijs (en kinderopvang, bso, enzovoort). Wat is je missie, hoe

geef je daaraan vorm, wat zien mensen bij jou? Om uiteindelijk uit te komen bij een omschrijving van activiteiten. Die activiteiten zijn leidend bij de samenstelling van je pve en uiteindelijke ontwerp. Met deze systematiek zijn we in Leusden aan de gang gegaan. Langs deze weg hebben we geprobeerd een basis te leggen voor een goede samenwerking die zichtbaar moest worden in een mooi gebouw. Hoe dat uitpakte, vertel ik graag een volgende keer.

Nog even terugblikkend op deze aflevering: belt u niet meteen een architect wanneer u groen licht krijgt voor een nieuwe school. Denk eerst na over het huisvestingsconcept, passend bij de visie van de school. Die investering zal leiden tot een gebouw dat beter geschikt is voor uw doel. ■

Designing Down

OVER DE AUTEUR:

Wichert Eikelenboom is lid van het CvB van stichting Voila in Leusden, een schoolbestuur met 2300 leerlingen, verdeeld over twaalf scholen en een nevenvestiging. In een serie artikelen gaat hij in op de verschillende fasen van een bouwproces, en wat daarbij komt kijken.

column | GERT JAN NIJPELS

Vrienden of...?

Ja, ik heb ze; vrienden. Zij zijn het die me regelmatig wijzen op mijn minnen en af en toe op mijn plussen. Desondanks blijven ze mijn vrienden. De relatie tussen gemeenten, via de VNG, en het onderwijs, via de PO-Raad, is er niet een van vrienden onder elkaar. De PO-Raad wil namens haar achterban onderwijsvriendelijke gebouwen en gemeenten hebben structureel te weinig geld.

Overigens krijgen gemeenten dit geld van het Rijk via het Gemeentefonds. Volgens velen is dit bedrag structureel ontoereikend om de kwaliteit van bestaande en nieuw te bouwen schoolgebouwen te financieren. Als we nu weten dat het Rijk onvoldoen-

de geld geeft aan de gemeenten, dan moeten de daarvan afhankelijke partijen zich toch vinden in een gezamenlijke aanpak? Het gaat toch immers om onze kinderen, op onze scholen in onze gemeente? Het gaat toch om kwaliteit van onderwijs? Om gezamenlijk op te komen voor goede onderwijshuisvesting, zoals kindcentra, moet je het wel met elkaar eens zijn over wat dan de kwaliteitsnormen zouden moeten en kunnen zijn. Ook de uiteindelijke exploitatiekosten spelen hierbij een belangrijke rol. Er is een kwaliteitskader nodig waar je het samen over eens bent; een kader waaruit ook duidelijk wordt wat (wettelijke) hindernissen zijn in gebruik en financiering. Een instrument dat eisen en wensen voor gebouwen vertaalt in harde cijfers. Dit kwaliteitskader is ontwikkeld door de PO-Raad, in samenwerking met Ruimte-OK en de VNG. Het maakt de kosten van goede onderwijsgebouwen inzichtelijk. Zo kunnen we samen aantonen dat het Rijk voldoende geld moet generen voor kwalitatief goede onderwijsgebouwen. We hebben dus een kwaliteitskader. Wie weet komt na deze eerste scharrel de vriendschap vanzelf. ■

Gert Jan Nijpels is burgemeester van Opmeer.

goed onderwijs voor elk kind